

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуін анықтау

ЖАРИЯЛАНДЫ 03.05.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР general speech underdevelopment, monologue, special assignment, арнайы тапсырма, монолог, общее недоразвитие речи, сөйлеу тілінің жалпы дамымауы, специальное задание	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/178673/
--------------------------	---	--

Меденова Әсем Дәулетқызы

Арнайы педагогика: Логопедия мамандығы 2-курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан, Алматы

Ибатова Гаухар Биржановна

ғылыми жетекшісі, аға оқытушы, PhD, Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан, Алматы

ОПРЕДЕЛЕНИЕ МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ У ДОШКОЛЬНИКОВ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ III УРОВНЯ

Ибатова Гаухар Биржановна

научный руководитель, старший преподаватель, PhD, КазНПУ имени Абая, Казахстан, Алматы

Меденова Асем Даулетқызы

Специальная педагогика: Логопедия магистрант 2 курса, КазНПУ имени Абая, Казахстан, Алматы

DEFINITION OF MONOLOGUE SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN WITH GENERAL UNDERDEVELOPMENT SPEECH LEVEL III

Ibatova Gaukhar Birzhanovna

scientific supervisor, senior lecturer, PhD, KazNPU named after

Abai, Kazakhstan, Almaty

Medenova Assem Dauletkyzy

Special pedagogy: Speech Therapy 2nd year Master's degree, KazNPU named after Abai, Kazakhstan, Almaty

АҢДАТПА

Бұл мақалада сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуін анықтау әдістері қарастырылады.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются методы определения монологической речи у дошкольников с общим недоразвитием речи III уровня.

ABSTRACT

This article discusses methods for determining monologue speech in preschoolers with general speech underdevelopment of level III.

Түйін сөздер: сөйлеу тілінің жалпы дамымауы, монолог, арнайы тапсырма.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, монолог, специальное задание.

Keywords: general speech underdevelopment, monologue, special assignment.

Адамның сөйлеу тілі — өте күрделі құбылыс. Оны есте ұстау үшін тілдің құрылысы мен жүйесін меңгеріп, оның заңдылықтарын саналы түрде ұғыну қажет.

Сөйлеу тілінің бұзылысы бар балалардың ішінде сөйлеу тілінің жалпы дамымауын ерекше атап өтуге болады. Себебі, бұл бүгінгі таңда балалар арасында жиі кездесетін сөйлеу бұзылысы болып отыр. «Сөйлеу тілінің

жалпы дамымауы – зияты мен есту қабілеті әдеттегідей дамыған балалардың

сөйлеу тілінің барлық құрама компоненттерінің (фонетика, лексика, грамматика) бұзылуындағы сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары» делінген. Бұл термин ҚР БЖҒМ 29.12.2018 бекіткен №721 бұйрығында [1] «Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы» деп берілген.

Монологтік сөйлеу — бұл тыңдаушыға немесе қиялдағы аудиторияға бағытталған біртұтас, мақсатты мәлімдеме. Ол диалогтік сөйлеуден тәуелсіздік пен құрылымдық күрделілігінің үлкен деңгейімен ерекшеленеді.

Монологтік сөйлеуді көптеген лингвистер функционалдық лингвистикалық мәтін тұрғысынан зерттеген (Н.Д. Арутюнова, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, В.В. Одинцов, Г.Я. Солганик және т.б.), психологтар (Л.С. Выготский, Н.И. Жинкин, И.А. Зимняя, А.Н. Леонтьев, А.А. Леонтьев және т.б.), әдіскерлер сияқты өнімді сөйлеу әрекетінің бір түрі (И.Л. Бим, В.А. Бухбиндер, Н.П. Каменская, В.Л. Скалкин, Е.Н. Соловова, Г.В. Рогова, С.Ф. Шатилов және басқалар). Бұл пәнаралық тәсіл зерттеу объектісі ретінде монологтік сөйлеудің күрделілігін көрсетеді.

В.П.Глухов монологтік сөйлеу баланың өз сөзін жоспарлау, логикалық дәйектілікті сақтау және мазмұнды жеткізу үшін әртүрлі тілдік құралдарды қолдану қабілетін болжайды деп атап өтті [2].

С.Л.Рубинштейн: «Монологтік сөйлеу» терминіне қарағанда «байланыстырып сөйлеу» терминін қолданғанды жөн көреді және оны «Тыңдаушы әрқашан бір жағынан өзінің эмоционалдылығын білдіретін сөйлеушімен келіседі, ал екінші жағынан — қарым-қатынас процесінен алынған құралдар арқылы оның эмоцияларына әсер етеді», — деп сипаттайды [3]. Бұл ұстаным монологтың эмоционалды және коммуникативті сипатына баса назар аударады.

М.Р.Львовтың пікірінше, монологтік сөйлеу — әңгімелесушінің сөйлеуімен мазмұны жағынан да, құрылымы жағынан да толық немесе дерлік байланыссыз (диалогтік сөйлеуге қарағанда) сөйлеу түрі [4].

О.С.Ушакова мектеп жасына дейінгі балаларда монологтік сөйлеудің дамуы әрқайсысы нақты дағдыларды қажет ететін баяндау, сипаттау және пайымдау түрлерін қалыптастырумен байланысты екенін атап көрсетеді [5].

Монологтік сөйлеу сөйлеу әрекетінің жоғары формасы ретінде сөйлеу жүйесінің фонетикалық-фонематикалық, лексикалық-грамматикалық және коммуникативті компоненттерін біріктіруді қажет ететін күрделі процесс болып табылады. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балаларда бұл сөйлеу формасының дамуы бұзушылықтың жүйелік сипатына байланысты айтарлықтай қиындайды.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуінің ерекшеліктерін зерттеу және оны дамытудың тиімді тәсілдерін әзірлеу теориялық негіздерді де, зерттеуді жүзеге асырудың практикалық шарттарын да ескеретін мұқият ойластырылған әдістерді қажет етеді. Зерттеу әдістемесі жүйелілік, күрделілік және жеке көзқарас қағидаттарына негізделген, бұл сөйлеу дамуының барлық аспектілерін қамтуға және алынған мәліметтердің дұрыстығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қазақстанға тән екі тілділіктің ерекшелігіне ерекше назар аударылады, бұл зерттеуді жергілікті білім беру шындықтары контекстінде өзекті етеді. Бұл тәсілдің маңыздылығы Т.Б.Филичеваның еңбектерінде атап өтіледі, онда логопедиялық бағдарламаларды әзірлеу кезінде мәдени және тілдік факторларды ескеру қажеттілігі атап өтіледі [6].

Зерттеудің мақсаты СТЖД III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуінің ерекшеліктерін анықтау және логопедиялық жұмыс аясында оны дамыту бойынша ғылыми негізделген ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылды:

- Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі (5 жас) балалардың монологтік сөйлеуінің даму

ерекшеліктерін анықтау әдістерін таңдау, іріктеу;

- Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі (5 жас) балалардың монологтік сөйлеуінің даму ерекшеліктерін анықтау экспериментін жүргізу;
- Анықтаушы эксперимент негізінде сандық, сапалық нәтижелерге математикалық статистикалық талдау жасау.

Зерттеу базасы: «Алматы қаласы Алатау ауданының №2 психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті» КММ, «Бала TIME балаларды дамыту орталығы».

Экспериментке 30 бала қатысты. Қатысушыларды таңдау келесі критерийлер негізінде жүзеге асырылды: психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестің СТЖД III деңгейдегі (5 жас) расталған қорытындысы.

Эксперимент 2025 жылдың қаңтарынан 2025 жылдың наурызына дейін жүргізілді, бұл мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілінің дамуында елеулі өзгерістер алу үшін оңтайлы 3 айлық қарқынды жұмысты құрайды. Зерттеу үш кезеңнен тұрады: анықтау (қаңтар 2025), қалыптастырушы (ақпан-наурыз 2025) және бақылау (наурыз 2025). Анықтау кезеңі монологтік сөйлеудің бастапқы деңгейін және қатысушылардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін диагностикалауға бағытталған. Қалыптастырушы кезең логопедиялық жұмыстың әзірленген тиімді әдістерін іске асыруды қамтиды. Бақылау кезеңі өзгерістер динамикасын бағалау, бастапқы және соңғы нәтижелерді салыстыру үшін қайта диагностика жүргізуді қамтиды. Әр сабақтың ұзақтығы 5 жастағы балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес аптасына 2 рет 40 минутты құрайды және сабақтан тыс уақытта да балалар қосымша шақырылып отырды.

Зерттеу әдістері логопедия саласындағы жетекші мамандардың жұмысына негізделген диагностикалық тәсілдерді, нәтижелерді математикалық статистикалық талдау, әңгімелесуді қамтиды. Монологтік сөйлеуді анықтау зерттеу жағдайларына бейімделген Т.Б.Филичева

мен Г.В.Чиркина ұсынған әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылды. Негізгі тапсырмаларға мыналар жатады: тақырыпты немесе суретті сипаттау (мысалы, «мысық жайлы әңгімелеу» деп берілген), суреттер сериясы бойынша әңгіме құрастыру (қарапайым дәйектілікпен 3-4 сурет), қысқа мәтінді қайталау (5-7 сөйлемнен тұратын ертегі) және берілген тақырып бойынша еркін әңгіме («таңертең не істедің?»). Бұл тапсырмалар сөздік, грамматикалық құрылым, бірізділік, логикалық байланыс, мәлімдеме көлемі және коммуникативті фокус сияқты параметрлерді бағалауға мүмкіндік береді.

Балалардың монологтік сөйлеуінің ерекшеліктерін анықтау үшін С.А.Романцева ұсынған критерийлер қолданылды (1кесте)

Кесте 1

Мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуінің ерекшеліктерін бағалау критерийлері мен көрсеткіштері (С.А.Романцева бойынша)

Критерийлер	Көрсеткіштер
Мазмұндық толықтық (сөйлеудің мазмұны мен тақырыпқа сәйкестігі)	Оқиғаның немесе тақырыптың мәнін ашу. Негізгі ой мен детальдарды қамту. Оқиғаның құрылымдық бөліктерінің болуы (басы-ортасы-соңы). Өз ойын тыңдаушыға түсінікті етіп жеткізу.
Сөйлеудің құрылымдылығы (жүйелілік және логикалық байланыс)	Сөйлемдер арасындағы мағыналық байланысты сақтау. Ойды бірізділікпен жеткізу.
Тыңдаушыға бағытталуы	Тыңдаушының назарын ескеру. Коммуникативтік ниеттің байқалуы.

С.А.Романцева ұсынған критерийлер мен көрсеткіштерге сәйкес монологтік сөйлеуді анықтау Т.Б.Филичева мен Г.В.Чиркина әдістемесі бойынша тапсырмалар бейімделіп алынды.

Балалардың монологтік сөйлеу ерекшеліктерінің критерийлері ретінде С.А.Романцева ұсынған көрсеткіштер пайдаланылды:

Жоғары деңгей.

Жоғары деңгейдегі балалар өз ойын толық әрі түсінікті түрде жеткізе алады. Әңгімені еркін бастап, мазмұнын дамыта алады. Олар өз ойларын нақты әрі жүйелі түрде білдіреді, тыңдаушыны қызықтырып, әңгімені жалғастыруға ынталы болады. Тілдік дағдылары жоғары дамыған: сөйлемдер грамматикалық тұрғыдан дұрыс, сөздік қорлары кең. Тақырыпты терең түсініп, еркін ой қозғауға қабілетті. Әңгіме барысында тек оқиғаларды емес, оларды себеп-салдармен байланыстырып, терең мән беріп түсіндіреді. Тыңдаушыны ескере отырып, сөйлейді. Балалар әңгімені тыңдай отырып, тыңдаушының сұрақтарына жауап беруге және қосымша мәліметтер ұсынуға дайын.

Орташа деңгей.

Орташа деңгейдегі балалар әңгімеге қатысу кезінде кейбір қиындықтарға тап болуы мүмкін, бірақ олардың тілдік дағдылары әлі де жақсы дамыған. Әңгімеге қатысуға қабілетті, бірақ әңгімені ұзақ уақыт жалғастыруда қиындық көруі мүмкін. Олар көбінесе сұрақтарға жауап береді, бірақ өз тарапынан тақырыпты тереңдету немесе жаңа идеялар қосу қиынға соғады. Сөйлемдер әдетте дұрыс құрылса да, кейде грамматикалық қателер орын алуы мүмкін, бірақ олардың айтқан ойы түсінікті. Сөздік қоры шектеулі: олардың қолданатын сөздері негізінен қарапайым және жиі қайталанатын болуы мүмкін. Әңгіме толық емес немесе бөлшектенген, ойды жүйелі түрде жеткізу үшін көмек қажет, кейде логикалық байланыстар үзілген немесе аяқталмаған болады.

Төмен деңгей.

Төмен деңгейдегі балалар үшін әңгімеге қатысу немесе оны бастау қиын, бұл балалар әңгімеге қосылуда және оны жалғастыруда көмекке мұқтаж болады. Әңгімелер олардың ойларын жеткізуге мүмкіндік бермейді. Грамматикалық құрылымдарда жиі қателіктер болады, сөйлемдер әдетте толық емес немесе сөздер дұрыс қолданылмайды. Бұл балалар көбінесе сөйлемді аяқтамайды немесе оны дұрыс құра алмайды. Сөздік қоры өте шектеулі. Ойды жүйелі түрде жеткізу қиын, өз ойын түсінікті етіп білдірмейді, әңгімені баяндауда қиындықтар туындайды.

Әңгімелерде логикалық байланыс пен мазмұнның толықтығы жетіспейді.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеу тілінің ерекшеліктерін анықтау мақсатында Т.Б.Филичева мен Г.В.Чиркина зерттеу әдістемелері негізінде тапсырмалар бейімделді.

Тапсырма 1.

Тақырыпты немесе суретті сипаттау (мысалы, «Мысық жайлы әңгімелеу»).

Мақсаты: Балалардың монологтік сөйлеуін, сюжеттік сурет негізінде байланысты әрі мағыналы әңгіме құрау қабілетін анықтау.

Сипаттамасы: Балаға мысық бейнеленген мазмұнды сурет ұсынылады. Суретке қарап, ол туралы сипаттама беруі қажет.

Нұсқаулық: Мысық туралы айтып бер. Мысық қандай, не істейді, нені жақсы көреді – бәрін айтып көр.

Құрал-жабдықтар: Тақырыпқа сай суреттер.

Үлгі жауап:

«Біздің үйде мысық бар. Оның аты – Қошақан. Ол ақ түсті, жүні жұмсақ. Мысық сүт ішкенді жақсы көреді. Ол күні бойы ұйықтап, түнде ойнайды».

Алынған нәтижелерді бағалау:

1. жоғары деңгей – 3 ұпай;
2. орташа деңгей – 2 ұпай;
3. төмен деңгей – 1 ұпай.

Бағалау критерийлері:

3 ұпай – бала монологті өз бетінше еркін құрастырады, мазмұнды толық жеткізеді, сөйлеу жүйелі әрі мағыналы, тақырыпқа сәйкес логикалық байланыс сақталады.

2 ұпай – бала монологті құрастырады, бірақ қысқа әрі толық емес

сөйлемдермен жеткізеді, сөйлеудің логикасы жартылай сақталған, ой үзік-үзік айтылады.

1 ұпай – бала өз ойын монолог түрінде жеткізуде қиналады, көмекті қажет етеді, сөйлемдер толық емес немесе болмашы түрде құралады, мазмұны түсініксіз болуы мүмкін.

Тапсырма 2.

Суреттер сериясы бойынша әңгіме құрастыру (қарапайым дәйектілікпен 3-4 сурет, мысалы, бала алма теріп жатыр).

Мақсаты: Баланың оқиға мазмұнын байланыстыра отырып, жүйелі түрде баяндау дағдысын, құрылымдық тұтастығын (басы – дамуы – соңы) қалыптастыру қабілетін анықтау.

Сипаттамасы: Балаға 3–4 суреттен тұратын бір оқиға желісі ұсынылады. Суреттерде белгілі бір қарапайым әрекет немесе жағдай бейнеленеді. Оқиға желісін ретімен баяндауы қажет.

Мысалы:

1-сурет — Бала бақшада жүр.

2-сурет – Бала ағашта алма барын көрді.

3-сурет – Бала алмаларды теріп жатыр.

4-сурет – Бала алманы қолына ұстап тұр, қуанып тұр.

Нұсқаулық: «Мына суреттерге мұқият қара. Бұл суреттер бір оқиғаны көрсетеді. Суреттерге қарап, не болып жатқанын айтып бер. Алдымен не болды? Кейін не істеді? Соңында не болды?».

Құрал-жабдықтар: 3–4 суреттен тұратын оқиға тізбегі.

Әңгіме құрау үлгісі

«Бір күні бала бақшаға келді. Ол алма ағашын көрді. Алмалардың піскенін байқады. Ол алмаларды теріп алды. Бала алмаларды жинап, өте қуанды. Ол анасын қуантқысы келді.»

Алынған нәтижелерді бағалау:

1. жоғары деңгей – 3 ұпай;
2. орташа деңгей – 2 ұпай;
3. төмен деңгей – 1 ұпай .

Бағалау критерийлері:

3 ұпай – баланың әңгімесі құрылымды (басы, ортасы, соңы бар), сөйлемдер толық, бірізді, логикалық және мағыналық байланыс сақталған.

2 ұпай – бала әңгіме құрастырады, бірақ кейбір суреттерге қатысты ойды өткізіп жібереді немесе логикалық байланыс әлсіз.

1 ұпай – бала әңгіме құрастыруда қиналады. Тек жекелеген сөздермен немесе көмектесіп айту арқылы сөйлеуге тырысады.

Тапсырма 3.

Қысқа мәтінді қайталау (5-7 сөйлемнен тұратын ертегі).

Мақсаты: Баланың байланыстырып сөйлеуін, есте сақтауын, тыңдалған ақпаратты дұрыс мазмұндау және өз сөзімен қайталау дағдысын анықтау.

Сипаттамасы: Балаға 5-7 сөйлемнен тұратын қысқа ертегі немесе әңгіме оқып беріледі. Баладан осы ертегіні қайтадан өз сөзімен айтып беруі сұралады.

Нұсқаулық: Мені мұқият тыңда. Ертегіні 1-2 рет дауыстап оқып беремін, оны өз сөзіңмен қайталап айтып бер.

Құрал-жабдықтар: сюжеттік суреттер қатары («Қоян мен түлкі»).

Үлгі жауап: «Қоян мен түлкі»

«Бір күні қоян орманда серуендеп жүрді. Ол үлкен саңырауқұлақты тауып алды. Қоян оны достарымен бөліскісі келді. Содан ол түлкіні кездестірді. Түлкі саңырауқұлақты көріп, қоянның қолынан тартып алғысы келді. Бірақ қоян сыпайы түрде бөлісуді ұсынды. Түлкі ойланып, келісті. Олар екеуі бірге саңырауқұлақты жеді, содан соң олар жақсы

достарға айналды.

Алынған нәтижелерді бағалау:

1. жоғары деңгей – 3 ұпай;
2. орташа деңгей – 2 ұпай;
3. төмен деңгей – 1 ұпай .

Бағалау критерийлері:

3 ұпай – бала ертегіні толық және жүйелі қайталап айтады.

2 ұпай – бала ертегінің негізгі мазмұнын қайталайды, бірақ кейбір бөлшектер немесе оқиғалар жіберіледі.

1 ұпай – бала тек бір-екі сөзбен жауап береді, мазмұнның көп бөлігі түсініксіз.

Тапсырма 4.

Тақырып бойынша еркін әңгіме («таңертең не істедің?»).

Мақсаты: Баланың сөздік қорын, логикалық ойлау және өз ойын айту қабілетін анықтау.

Сипаттамасы: Балаға 3-4 таңертеңгі іс-әрекеттерін бейнелейтін суреттер ұсынылады. Суретке сүйене отырып, іс-әрекеттерді рет-ретімен айтып беруі қажет. Әңгіме тұтас әрі түсінікті болуы керек, сөйлемдер арасындағы байланыс сақталуы тиіс.

Нұсқаулық: Мен сұрақ қоямын, жауап беріп көр («таңертең не істедің?»).

Құрал-жабдықтар: сюжеттік суреттер (мысалы, таңғы ас, жуыну, киім кию, автобус күту, балабақшаға бару).

Мысалы:

«Таңертең мен ұйқыдан тұрамын. Беті-қолымды, тісімді жуамын, сосын таңғы ас ішемін, киім киемін. Одан кейін маммен автобусқа отырып, балабақшаға барамын. Балабақшада достарыммен сөйлесемін,

ойнаймын».

Алынған нәтижелерді бағалау:

1. жоғары деңгей – 3 ұпай;
2. орташа деңгей – 2 ұпай;
3. төмен деңгей – 1 ұпай .

Бағалау критерийлері:

3 ұпай — бала барлық іс-әрекеттерді толық әрі логикалық байланыс сақтай отырып баяндап береді.

2 ұпай — бала іс-әрекеттерді толық баяндап береді, бірақ кейбір бөлшектер немесе іс-әрекеттер жіберіледі.

1 ұпай — бала тек жеке сөздермен жауап береді немесе нақты бір іс-әрекетті ғана атайды.

Берілген тапсырмалар бойынша жинаған ұпайлар саны 10 — 12 болса – жоғары деңгей, орташа деңгей 6 – 9 ұпайға; төмен деңгей 5 ұпайға және одан төмен болса белгіленеді.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуінің ерекшеліктерін зерттеу (Зерттеу нәтижесі)

Монологтік сөйлеуді анықтау Т.Б.Филичева мен Г.В.Чиркина әдістеріне бейімделген төрт тапсырманы қолдана отырып жүргізілді [4]. Тапсырмалар барлық балаларға бірдей жағдайда берілді. Тапсырмаларды орындау барысында балалардың әрекеттері әртүрлі болды. Біз ең алдымен балалардың берілген тапсырмаларының нәтижелерін баллмен есептеп, кейін процентке айналдырдық. Әр тапсырма бойынша 3балл жинаған балаларды жоғары деңгейге, 2балл жинаған балаларды орташа деңгейге, 1 балл жинағандарды төменгі деңгейге жатқызып, балалардың санын шығардық. Осылайша зерттеу барысында алынған нәтижелерді талдау да тапсырманы орындауға қатысты сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуі

бойынша балалардың қаншасы қай деңгейге жататындарын анықтап, пайыздық көрсеткішті қолдандық.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеудің даму деңгейін төмендегі 1-тапсырманы орындау нәтижелерін 2-ші кестеден байқауға болады.

Кесте 2

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған

балалардың суретті сипаттауы (%)

Тапсырма	Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалар (3деңгей)		
	Жоғары	Орташа	Төмен
1	17%	50%	33%

Бірінші тапсырма бойынша алынған нәтижелер негізінде пайыздық талдау жүргіздік және оны гистограммада көрсеттік (сурет 1):

Сурет 1. Тақырыпты немесе суретті сипаттау деңгейі

Сурет 1. Бірінші тапсырманы орындау нәтижелері бойынша, анықтау экспериментіне қатысқан 30 баланың ішінде 5 бала жоғары деңгейді (17%), 15 бала орташа деңгейді (50%), 10 бала төмен деңгейді (33%) көрсетті. Бұл нәтижелер 5 жастағы балалардың жартысы (50%) монологтік сөйлеуді орташа деңгейде меңгергенін, ал үштен бір бөлігі сөйлеу құрылымын қалыптастыруда айтарлықтай қиындықтар (төмен деңгей) көретінін көрсетті. Жоғары нәтижеге жеткен балалардың үлесі – 17% ғана, бұл балалардың аз бөлігінің сөйлеу құрылымын жақсы меңгергенін аңғартады. Жоғары деңгей нәтижесін көрсеткен 5 баланың тапсырманы орындауын талдайтын болсақ, балалар сөйлем құрылымын дұрыс құра білді, грамматикалық тұрғыдан қатесіз сөйледі, сөздік қоры

жеткілікті болды. Олар әртүрлі сөз таптарын (зат есім, етістік, сын есім) белсенді пайдаланып, сөйлегенде шылаулар мен логикалық байланыс сөздерін дұрыс қолданды. Сонымен қатар, сөйлеу барысында тыңдаушыға бағытталған сөйлеу байқалды – кейбір балалар тыңдаушының реакциясына қарай сөйлеуін реттеп отырды. Жалпы, тапсырманы орындау кезінде бұл балаларда ешқандай күрделі қиындықтар байқалмады, кейбірінде сөзді сәл ойлану арқылы табу сынды ұсақ кідірістер болғанымен, бұл сөйлеу сапасына айтарлықтай әсер еткен жоқ. Бұл балалар өз ойларын еркін, мазмұнды және байланысты түрде жеткізіп, сөйлеу қабілеттерінің жоғары деңгейде екенін көрсетті.

Орташа деңгейдегі 15 бала (50%). Бұл ең үлкен көрсеткіш. Яғни, балалардың жартысына жуығы монологтік сөйлеуде орта деңгейде екені байқалады. Олар кейбір мазмұнды ойларды жеткізе алғанымен, әлі де толық және байланыстырып сөйлеуде қиындықтары бар, жауаптары жиі қысқа әрі толық емес сөйлемдерден тұрады. Бұл деңгейдегі балалардың сөйлемдерінде логикалық байланыс бар, бірақ кейбір сөйлемдерінде толықтықтың немесе дәйектіліктің жетіспеуі мүмкін. «Анасы тамақ істейді. Қыз барды. Ойыншықпен...» – сөйлем соңына дейін жеткізілмеген. «Бала ойнайды. Ол кетеді. Мысық ұйықтайды. Кітап... ол оқыды» – сөйлемдер арасында логикалық байланыс жоқ. Оқиғаның басы, ортасы, соңы жоқ – тек көргенін атайды. Монологтың қысқалығы: Бірнеше сөйлем құраса да, олар қысқа, байланыссыз болды. Оқиға желісін толық жеткізбеу: Балалар суреттегі әрекетті бастаса да, оны аяқтамай, негізгі ойды түсіндіре алмады. Сөйлемдердің бірізді болмауы: Әңгімеде логикалық рет сақталмады, сөйлемдер бір-бірімен байланыспады. Қайталанатын сөздер: Белгілі бір сөздерді жиі қайталау байқалды (мысалы: «ішеді», «мысық», «мынау»). Балалар сөйлем құрайды, бірақ ой жүйесіз, қысқа, кейде байланыссыз болады. Мысал: «Мысық келді. Ішті. Сүт. Жейді» – сөйлемдер байланыспаған. Суреттегі барлық әрекетті қамтымай, тек бір тұсын ғана айтып, тоқтап қалды: «Мысық сүт ішіп отыр. Бітті». Сөйлемде кейбір сөздер жетіспейді: «Қыз ойна...», «мысық қашты...» (неден, неге деген жалғасы жоқ).

Төмен деңгейдегі 10 бала (33%) кейбір балаларда сөйлеу дағдысы әлсіз, және ойды жүйелі жеткізу қиын. Сөйлеу байланыссыз, логикалық тізбегі жоқ. Балалар сұраққа тек «бала», «мысық» деп жауап берді, сөйлем құрай алмады. Бір бала тек «жатыр» деп жауап беріп, ненің жатқанын айтпады. «Мысық...» – болды, бітті – ойын жалғастыра алмады. Екінші бір бала суретке қарап тұрып, «осы», «сол» деген сілтеу есімдіктерімен ғана шектелді. Ойды жеткізе алмау: Балалар сөйлеуге қиналды, көбіне жауап бермеді немесе бір-екі сөзбен ғана жауап қайтарды. Сөздік қор өте шектеулі (5-6 қарапайым сөз). Таныс сөздерді де қолдана алмады, суреттегі әрекеттерді атай алмады. Грамматикалық қателер: Сөздерді дұрыс байланыстырмау, сөйлем құрауда жіберілетін жиі қателер. Ұялшақтық, белсенділіктің төмендігі: Кейбір балалар өз ойын жеткізуден мүлде бас тартты, сөйлеуге ниет білдірмеді, кейде мүлде үнсіз қалды. Мысалы: Баладан: «Мысық не істеп жатыр?» деп сұрағанда, тек «мысық», «ішеді» деген сөздерді айтты. Бір бала тек басты затты көрсетіп, «мынау мысық» деп тоқтады. Сөйлем мүлде жоқ немесе тек 1 сөзбен шектелген. Сөйлемдері тыңдаушыға бағытталмаған – түсініксіз, нақты ой жеткізілмеді.

□ Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеудің даму деңгейін төмендегі 2-тапсырманы орындау нәтижелерін 3-ші кестеден байқауға болады.

Кесте 3

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған

балалардың суреттер сериясы бойынша әңгіме құрастыруы (%)

Тапсырма	Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалар (3деңгей)		
	Жоғары	Орташа	Төмен
2	7%	40%	53%

Екінші тапсырма бойынша алынған нәтижелер негізінде пайыздық талдау жүргіздік және оны гистограммада көрсеттік (сурет 2):

Сурет 2. Суреттер сериясы бойынша әңгіме құрастыру деңгейі

Сурет 2. Екінші тапсырманы орындау нәтижелері бойынша, анықтау экспериментіне қатысқан 30 баланың ішінде 2 бала жоғары деңгейді (7%), 12 бала орташа деңгейді (40%), 16 бала төмен деңгейді (53%) көрсетті.

□ Жоғары нәтижеге жеткен балалардың үлесі – 7% ғана балалар суреттер арасындағы логикалық байланысты сақтап, оқиғаны ретімен жеткізе алды. Сюжеттік әңгіме құрылымы (басы, ортасы, соңы) анық байқалды. Яғни, балалардың сөйлемі бір-бірімен логикалық және себеп-салдарлық байланыста екені байқалды (алмаларды көрді → піскенін байқады → теріп алды→қуанды).Толық, грамматикалық дұрыс сөйлемдер қолданды. Мысалы: Оқиғада бастау (бала бақшаға келді), дамуы (алма ағашын көріп, терді), және қорытындысы (анасын қуантқысы келді) бар. Өз ойын еркін, тыңдаушыға бағыттап жеткізді. Кішкене тілдік көркемдік жетіспейді, бірақ жас ерекшелігіне сай.

Орташа деңгейдегі 12 бала орташа деңгейді (40%) көрсетті. Балалар оқиға құрылымын шамамен түсінеді, жалпы оқиға мазмұны сақталған: бала бақшаға келді → алма көрді → алды. Бірақ оқиға құрылымының толықтығы (басы-ортасы-соңы) айқын емес. Оқиға реттілігі сақталғанымен, сөйлемдер арасында толық логикалық байланыс жетіспейді. Мысалы: «Содан кейін алды» — нақты не алды, қалай алды – бұл түсініксіз. «Алма болды» — бұл сөйлем түсініксіз, тілдік жағынан бұлыңғыр. Қорытынды (қуану, анасын қуантқысы келу) жоқ. Байланыстырып сөйлемдер қолданғанымен, кейде ойдың дәйектілігі бұзылғаны байқалды, сөздік қоры жеткілікті, бірақ сөйлем құрылысы бірқалыпты немесе қарапайым болды. Қайталанатын және қарапайым сөздер қолданылды («алды», «бар», «болды»). Тыңдаушыға бағытталған

сөйлеу бар, бірақ толық емес, көбіне ішкі монологқа ұқсайды. Тыңдаушыға әсер ету, эмоция немесе мақсат баяндалмаған. Көмек немесе нақтылау сұрақтарымен ойын толықтырып отырды.

Төмен деңгейдегі 16 бала төмен деңгейді (53%) көрсетті. Бұл ең үлкен көрсеткіш. Яғни, балалардың жартысына жуығы монологтік сөйлеуде төмен деңгейде екені байқалды. Балалар нақты оқиға мазмұнын жеткізбеді. Кейіпкерлер мен әрекеттер аталғанымен, толық оқиға жоқ. Оқиғаның басталуы, дамуы, қорытындысы белгісіз болды. Сюжеттік желі жоқ, сөздер арасында логикалық байланыс орнамаған, оқиғаның даму реттілігі сақталмады. Мысалы: «Бала.....алма.....ағаш.....алды.....мынау.....бітті». Бұл сөйлемдер тек жеке сөздерден тұрады және арасындағы байланыс жоқ. Бала тек объектілерді атап, әрекеттерді бір-біріне байланыссыз айтып отыр. Тағы бір мысал: «Ағаш бар. Бала алма терді. Ол алма жеді.». Әңгіме болса да, сюжет әлсіз және өте қарапайым. Оқиғаның басталуы мен дамуы дұрыс, бірақ қорытынды жоқ. Сөйлемдер дұрыс құрылса да, байланыс әлсіз, сөздер қайталанып отырды. «Бала бақшада. Алма... жақсы. Ол терді. Бітті.». Бұл жерде балалардың сөйлемдері өте қысқа, толық емес. Оқиғаның мазмұны мен құрылысы айқын емес. Сөйлемдер тек жеке сөздер мен фразалардан құралған, олар бір-бірімен байланыспайды. «Бала... алма... терді... бақша... алманың жақсы болды.». Бұл сөйлемдерде балалардың сөйлеуі өте фрагменттелген, тек кейбір сөздер берілген. Оқиғаның не туралы екені түсініксіз, логикалық байланыс жоқ. Бала бір затты немесе әрекетті сипаттап қана қойып, өз ойын жалғастыра алмады. Ой түсініксіз, бала не айтқысы келгенін тыңдаушы ұғынбайды, монолог құрылмаған. Көмексіз ойын жеткізе алмайды.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеудің даму деңгейін төмендегі 3-тапсырманы орындау нәтижелерін 4-ші кестеден байқауға болады.

Кесте 4

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған

балалардың қысқа мәтінді қайталауы (%)

Тапсырма	Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалар (Здеңгей)		
	Жоғары	Орташа	Төмен
3	10%	47%	43%

Үшінші тапсырма бойынша алынған нәтижелер негізінде пайыздық талдау жүргіздік және оны гистограммада көрсеттік (сурет 3):

Сурет 3. Қысқа мәтінді қайталау деңгейі

Сурет 3. Үшінші тапсырманы орындау нәтижелері бойынша, анықтау экспериментіне қатысқан 30 баланың ішінде 3 бала жоғары деңгейді (10%), 14 бала орташа деңгейді (47%), 13 бала төмен деңгейді (43%) көрсетті.

Жоғары деңгейдегі 3 бала жоғары деңгейді (10%) көрсетті. «Бір күні қоян орманда серуендеп жүрді..... Балалардың оқиғасы толық және түсінікті баяндалған. Оқиғаның әр кезеңі нақты айтылған (қоянның саңырауқұлақты табуы, түлкінің пайда болуы, олардың бөлісуі. Сюжеттің аяқталуы оңай түсініледі. Әңгімеде эмоциялар мен себеп-салдар байланысы да байқалды. Мәтін мазмұнын түсініп, өз сөзімен жеткізді. Әңгіме түсінікті және тыңдаушыға бағытталған.

Орташа деңгейдегі 14 бала орташа деңгейді (47%) көрсетті. Мысал 1: Баланың жауабы: «Қоян орманда жүрді. Ол саңырауқұлақ тапты. Қоян оны досына бергісі келді. Жолда түлкі кездесіп, саңырауқұлақты алғысы келді. Қоян бөлісуді ұсынды. Түлкі келісті. Олар бірге жеді.» — деп жауап берді. Яғни, оқиғаның басы мен соңын баяндау жеткілікті. Оқиғаның маңызды сәттері қамтылған, бірақ эмоциялар мен кейіпкерлердің әрекеттері нақты көрсетілмеген. Жаңа ақпарат жоқ, бірақ сөйлеу түсінікті. Мысал 2: Баланың жауабы: «Қоян орманда серуендеп жүрді. Ол

үлкен саңырауқұлақ тапты. Саңырауқұлақты алып досына бермекші болды. Жолда түлкі кездесіп, саңырауқұлақты алды. Бірақ қоян оны бөлісуді ұсынды. Олар бірге жеді.».

□ Сюжеттің негізгі кезеңдері қамтылған: қоян саңырауқұлақты табады, түлкімен кездеседі, олар бөліседі. Оқиға нақты баяндалған, бірақ кейбір сезімдер мен кейіпкерлердің ойлары айтылмаған. Әңгімеде ұсақ детальдар жетіспейді, бірақ мазмұны түсінікті. Яғни, орташа деңгейдегі монологтарда балалар оқиғаның негізгі мазмұнын жеткізеді, бірақ кейде эмоциялар, себеп-салдар байланысы немесе толыққанды ақпарат жетіспейді. Бұл деңгейде баланың сөйлеуі логикалық тұрғыда дамыған, бірақ оқиға толық баяндалмаған.

Төмен деңгейдегі 13 бала төмен деңгейді (43%) көрсетті. Балалар мәтін мазмұнын толық түсінбеген немесе ойын байланыстырып жеткізе алмайды. Сөйлемдер толық емес, тек жеке сөздер немесе фразалар арқылы әңгіме құрауға тырысады. Мысал 1: «Қоян... орман... саңырауқұлақ... түлкі... жеді...». Сөйлемдер жоқ, тек жеке сөздерден құралған. Оқиға құрылымы (басы, дамуы, соңы) мүлдем жоқ. Тыңдаушы үшін түсініксіз. Мысал 2: «Қоян жүрді. Саңырауқұлақ алды. Түлкі келді. Алды. Жеді.».

Қысқа және толық емес сөйлемдер. Сөздердің арасында логикалық байланыс жоқ немесе әлсіз. Оқиға мазмұны бұрмаланған, толық емес. Мысал 3: «Қоян. Түлкі. Саңырауқұлақ. Дос болды.».

Жеке сөздер ғана айтылған, мазмұнды сөйлемдер жоқ. Баланың логикалық тізбектілікке икемі төмен. Мәтіннен тек бір-екі ұғым қалған. Мысал 4: «Қоян саңырауқұлақ тапты. Түлкі алып кетті. Жеп қойды.».

Сюжет бұрмаланған. Бөлісу немесе достасу туралы ештеңе айтылмаған. Баланың қабылдауы шектеулі, тыңдағанын дұрыс түсінбегені байқалды.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеудің даму деңгейін төмендегі 4-тапсырманы орындау нәтижелерін 5-ші кестеден байқауға болады.

Кесте 5

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған

балалардың тақырып бойынша еркін әңгіме құрауы (%)

К

Тапсырма	Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалар (Здеңгей)		
	Жоғары	Орташа	Төмен
4	14%	56%	30%

Төртінші тапсырма бойынша алынған нәтижелер негізінде пайыздық талдау жүргіздік және оны гистограммада көрсеттік (сурет 4):

Сурет 4. Тақырып бойынша еркін әңгіме құрау деңгейі

Сурет 4. Төртінші тапсырманы орындау нәтижелері бойынша, анықтау экспериментіне қатысқан 30 баланың ішінде 4 бала (13%) жоғары деңгейді, 11 бала (37%) орташа деңгейді, ал 15 бала (50%) төмен деңгейді көрсетті.

Жоғары деңгейдегі 4 бала жоғары деңгейді (13%) көрсетті. Оқиға ретімен баяндалды (ұйқыдан тұру – жуыну – ас ішу – киіну – балабақшаға бару). Сөйлемдер байланысты және дұрыс құрылды. Сөздік қоры бай, әртүрлі етістік, сын есім, үстеу, жалғаулықтар пайдаланды. Өзіндік пікір немесе әсер қосып сөйлейді. Тыңдаушыға бағытталған сөйлеу бар (интонация, нақтылау, эмоция). Сюжеттік суреттерге сүйене отырып, қосымша сипаттамалар немесе өзіндік ой қоса алды. Өзіндік элементтер қосылған (мысалы: “бүгінгі таң көңілді басталды”).

Орташа деңгейдегі 11 бала (37%) орташа деңгейді көрсетті. Балалардың монологтік сөйлеуі көбінесе тақырыпқа сәйкес келеді, бірақ сөз тіркестері немесе сөйлемдер арасында толық логикалық байланыс болмады. Олардың сөйлеуі қарапайым әрі түсінікті, бірақ кейбір тұстарда қосымша ақпарат немесе детализация жетіспейтіні байқалды. Тақырыпқа қатысты ақпарат жеткізіледі, бірақ ол қарапайым түрде айтылды. Сөйлемдер арасында байланыс бар, бірақ толық және күрделі

логика жоқ. Бала тақырыпты түсінеді, бірақ эмоциялық немесе өзіндік пікірі жеткіліксіз болды. Мысал 1: «Таңертең мен ұйқыдан тұрдым. Бетімді жуып, тісімді тазаладым. Анам таңғы ас дайындады. Сосын киімімді киіп, мектепке кеттім. Балабақшаға барғанда достарыммен ойнадым.».

Төмен деңгейдегі 15 бала (50%) төмен деңгейді көрсетті. Мысал 1: «Мен таңертең тұрамын. Тісімді жуамын. Ас ішемін. Барлық.» Сөйлемдер тым қысқа және бір-бірімен байланыспайды. Тек негізгі әрекеттер айтылған, бірақ әрбір әрекет толық баяндалмаған. Эмоциялар немесе қосымша ақпарат жоқ. Мысал 2: «Таңертең мен ұйқыдан тұрамын. Тісімді жуамын. Киімімді киемін. Балабақшаға барамын.» Оқиға толық емес, әрбір әрекет жай ғана айтылған. Сөйлемдер арасындағы байланыс жоқ. Оқиғаның себептері мен нәтижелері туралы түсінік жоқ. Мысал 3: «Мен тұрамын. Таңғы ас ішемін. Барлық.» Бұл өте қысқа әрі қарапайым сөйлеу. Тек бір әрекеттер айтылған, бірақ басқа ақпараттар, эмоциялар немесе мағыналы түсініктемелер жоқ. Барлық әрекеттер бір-бірімен байланыссыз түрде айтылған. Яғни, баланың сөйлеуі өте қысқа, көбінесе тек іс-әрекеттер туралы мәлімет береді. Олар тақырыпқа қатысты негізгі мәліметтерді жеткізуге тырысады, бірақ ол жеткілікті түрде толығымен айтылмайды. Баланың айтқан сөздерінде нақты оқиға, себеп немесе салдар жоқ. Мысалы, таңертең не істеу керек, бірақ неге бұл әрекеттер орындалады деген сұрақтарға жауап жоқ болды.

Берілген тапсырмалар негізінде алынған нәтижелер бойынша пайыздық талдау жүргіздік (6 кесте).

Кесте 6

СТЖД балалардың тапсырмаларды орындау деңгейі (%)

Кестенің жалғасын келесі беттен көруге болады:

Деңгейлері	Тапсырма	Тапсырма	Тапсырма	Тапсырма
Жоғары	1	2	3	4
	17%	7%	10%	13%
Орташа	50%	40%	47%	37%

Төмен	33%	53%	43%	50%
-------	-----	-----	-----	-----

Монологтік сөйлеуді анықтау Т.Б.Филичева мен Г.В.Чиркина ұсынған әдістемелерді қолдану арқылы жүзеге асырылды. Әдістеменің барлық тапсырмаларын орындау барысында балалардың жинаған ұпайларын жинақтау және қорытындылау СТЖД III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуінің ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді (сурет 5).

Сурет 5. СТЖД III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеуінің ерекшеліктері

Жүргізілген зерттеу жұмысы сөйлеу тілі жалпы дамымаған (СТЖД) III деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың монологтік сөйлеу тілінің даму деңгейін анықтауға бағытталды. Зерттеу барысында Т.Б.Филичева мен Г.В.Чиркина ұсынған әдістемелік тапсырмалар қолданылды. Олар: суретті сипаттау, суреттер сериясы бойынша әңгіме құрастыру, қысқа мәтінді қайталап айту және берілген тақырыпта еркін әңгіме құрау. Бұл тапсырмалар балалардың сөйлеу қабілетінің әртүрлі аспектілерін (мазмұндылық, дәйектілік, грамматикалық құрылым, сөздік қор, логикалық ойлау) бағалауға мүмкіндік берді.

Бірінші тапсырма – суретті сипаттау барысында балалар заттың белгілерін, әрекетін толық және дәйекті сипаттап бере алмады. Сөйлемдер көбінесе қысқа, бір сөзбен шектелген немесе логикалық байланыссыз болды.

Екінші тапсырма – сюжеттік суреттер бойынша әңгіме құрастыру кезінде балалар оқиғалар арасындағы байланысты сақтай алмады, оқиғаның басталуы мен аяқталуы арасындағы қисынды өріс жиі үзіліп отырды. Кей балалар тек суреттегі көрнекі әрекеттерді атап өтті, ал оларды байланыстырып сөйлеу қиындық тудырды.

Үшінші тапсырма – мәтінді қайталау барысында балалар тыңдаған ақпаратты толық мазмұндап қайта жеткізе алмады. Кейбір балалар негізгі оқиғаны бұрмалап айтты немесе сөйлемдердің ретін шатастырып, маңызды мазмұндық бөліктерді түсіріп алды.

Төртінші тапсырма – еркін тақырыпқа сөйлеуде (мысалы, «таңертең не істедің?») балалар өз іс-әрекеттерін жүйелі сипаттап беру барысында қиындық көрді. Бірқатар балалар өз ойын мүлде жеткізе алмады немесе сөйлеу әрекеті жеке сөздер мен тіркестер деңгейінде ғана қалып қойды.

Зерттеу нәтижелері балалардың басым көпшілігі монологтік сөйлеуді құрауда бірқатар қиындықтарға тап болатынын көрсетті. Олардың сөздік қоры шектеулі, сөйлемдерді байланыстыруда, оқиға желісін логикалық құруда және тыңдап түсіну қабілетінің жеткіліксіздігі байқалды. Әсіресе, еркін әңгіме құруда балалар өз ойларын тізбекті әрі нақты жеткізуде қиналатыны байқалды.

Зерттеу барысында балалардың сөйлеу белсенділігін арттыру үшін визуалды және сұрақ-жауап тәсілдері жиі қолданылды. Дегенмен, бұл әдістердің өздері де кейде балалардың толық жауап беруіне жеткіліксіз болды.

Қорытындылай келе, СТЖД III деңгейдегі балалармен мақсатты, жүйелі логопедиялық жұмыс жүргізудің аса қажет екенін көріп отырмыз. Анықтаушы эксперимент бірнеше арнайы тапсырмалар арқылы жүзеге асып, нәтижелері алынып пайыздық көрсеткіштермен көрсетілді.

СТЖД III деңгейдегі балаларда монологтік сөйлеудің негізгі компоненттері – логикалық бірізділік, мазмұн тереңдігі және өз көзқарасын жеткізу қабілеті – жеткілікті дәрежеде дамымағанын көрсетті. Бұл балалармен сөйлеудің құрылымдық компоненттерін дамытуға бағытталған жүйелі логопедиялық жұмыс жүргізу және еркін сөйлеу әрекетіне ынталандырудың қажеттілігін дәлелдейді. Осы себептен шығатын қорытынды — сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың монологтік сөйлеуінің ерекшеліктерін айқындай отырып,

сөйлеу тілі жалпы дамымаған (СТЖД) III деңгейдегі балалардың монологтік сөйлеуінің өздігінен дамуы күрделі процесс, ол мақсатты түрде ұйымдастырылған логопедиялық жұмыс бағыттарын құру қажеттілігін көрсетеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы, №499 бұйрығына 2-қосымша Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (2-қосымшамен толықтырылған ҚР Білім және ғылым министрінің 29.12.2018, №7216 бұйрығы).
2. Глухов В.П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием. — М.: АРКТИ, 2002. — 168 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — СПб: Питер, 2000 — 712с.
4. Львов М.Р. Развитие речи учащихся: учеб. пособие. — М.: Просвещение, 1985. — 192 с.
5. Ушакова О.С. Методика развития речи детей дошкольного возраста: учеб.-метод. пособие / О.С. Ушакова, Е.М. Струнина. — М.: ВЛАДОС, 2004. — 288 с.
6. Филичева Т.Б, Чиркина Г.В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада: В 2 ч. Второй год обучения (подготовительная группа). — М.: Издательство «Альфа». — 1993. — Ч. 2. — 87 с.
7. Ибатова Г.Б. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған III- деңгейдегі балалармен логопедиялық жұмысты ұйымдастыру: Әдістемелік ұсынымдар. — Алматы, 2014. — 70 бет.
8. Чиркина Г.В. Дети с общим недоразвитием речи: проблемы и перспективы / Г.В. Чиркина // Дефектология. — 2005. — № 3. — С. 12-18

9. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / Под ред. Л.С. Волковой, С.Н. Шаховской. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. — 680 с.
10. Зимняя И.А. Психология обучения речи: учеб. пособие. — М.: Высшая школа, 1985. — 223 с.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.